

Σχολιασμός των ενότητων: 70c-77 d, 78b-84b,
102a-105e

ΖΑΡΒΑΝΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Σύμφωνα με τον A. E. Taylor¹, η «απόδειξη της αθανασίας» στον διάλογο «Φαίδων» βασίζεται σε τρία επιχειρήματα τα οποία και αποτελούν τρεις ξεχωριστές ενότητες.

Το πρώτο επιχειρήμα, το οποίο αποτελεί και την ενότητα 70 c έως και 77 d, χωρίζεται σε δύο μέρη: Το α' μέρος (70 c- 72 e), το οποίο εκκινεί από την υπόθεση ότι η ψυχή μετά τον βιολογικό θάνατο, «*συνεχίζει να αποτελεί κάτι χωρίς να εκμηδενίζεται*»². Διότι το να ισχυριστούμε ότι η ψυχή τελικά εκμηδενίζεται μετά τον θάνατο καταλύοντας- όπως ο Σωκράτης αποδεικνύει παρακάτω- κάθε σχέση μεταξύ ζωής και θανάτου, ισοδυναμεί με το να αρνηθούμε κάθε σχέση μεταξύ των αντιθετικών ζευγών τύπου: Θερμόν- ψυχρόν, καλό- κακό κ.α. Όταν κάτι γίνεται ψυχρότερο, πρέπει προηγουμένως να ήταν θερμότερο και όταν κάτι γίνεται χειρότερο, πρέπει να ήταν καλύτερο και έτσι συνάγεται ότι, **κάθε τι προκύπτει από το αντίθετό του**. Ο Taylor, σε αυτό το σημείο υπερτονίζει την προσπάθεια που καταβάλλει ο Σωκράτης για να διατηρήσει την ενότητα της λογικής ακολουθίας αποδεικνύοντας πως «*ό,τι συμβαίνει, εξαρτάται από το αντίθετό του και ότι σε κάθε ζεύγος αντιθέτων αντιστοιχούν δύο αντιθετικές διεργασίες 'γένεσης'*»³. Το θερμό και το ψυχρό, η εγρήγορση και ο ύπνος είναι αντίθετα· και εφόσον συμφωνήσαμε πως «*κάθε τι προκύπτει από το αντίθετό του*», άρα και οι «ζωντανοί

¹ Στο βιβλίο του, 'Πλάτων, ο άνθρωπος και το έργο του'. Μετάφραση Ιορδάνη Αρζόγλου, από το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1990.

² Σελ. 223.

³ A. E. Taylor 'Πλάτων, ο άνθρωπος και το έργο του', σελ. 224.

κατάγονται από τους νεκρούς και οι νεκροί από τους ζωντανούς»⁴ διαγράφοντας έτσι έναν κύκλο αέναης παλιγγενεσίας⁵. Έτσι, κατά τον Taylor «γενική κατεύθυνση αυτής της επιχειρηματολογίας είναι η επιβεβαίωση της ‘αρχαίας διδασκαλίας’ της αναγέννησης, η οποία παρουσιάζεται απλώς ως ειδική περίπτωση του καθολικού φυσικού νόμου της ‘επανάληψης’»⁶.

Το μέρος β’ (72 e – 77d) βασίζεται στη διδασκαλία της «ανάμνησης». Αυτό που ονομάζουμε «μάθηση», δεν αποτελεί τίποτε άλλο παρά «ενθύμηση» ενός λησμονημένου⁷ πράγματος. Και από αυτό συνάγεται ότι πρέπει να γνωρίζαμε κάποτε, αυτά που μας «υπενθυμίζονται» τώρα σ’ αυτήν τη ζωή.

Το δεύτερο επιχείρημα για την αθανασία αποτελεί για τον Taylor τη δεύτερη ενότητα της επιχειρηματολογίας, η οποία και αναπτύσσεται από το 78 b έως και το σημείο 84 b του κειμένου. Ο Taylor, ισχυρίζεται ότι η συλλογιστική της συγκεκριμένης ενότητας, «αποτελεί και τη βάση όλων των μεταφυσικών επιχειρημάτων μεταγενέστερων φιλοσόφων, οι οποίοι συνάγουν την αθανασία της ψυχής από το γνώρισμα της ‘απλής ουσίας’»⁸. Ο όρος όμως «απλή ουσία» ήταν άγνωστος στον Σωκράτη και έτσι περιορίστηκε στο να χαρακτηρίσει την ψυχή ως «κάτι ισχυρό και περίπου θείο»⁹ συμπεραίνοντας έτσι ο Taylor ότι ο Σωκράτης, «δεν προσπαθεί να θεμελιώσει την ‘αδιαιρετότητα’ της αλλά τη θεομορφία της», θεωρώντας ότι, «η αδιαιρετότητα είναι απλό παρεπόμενο»¹⁰.

Το τρίτο και τελευταίο επιχείρημα, όπου και αποτελεί απόδειξη της αθανασίας της ψυχής αναπτύσσεται, σύμφωνα με τον Taylor, από το 102 a έως και το 107 b. Η τελευταία αυτή απόδειξη βασίζεται στο αξίωμα ότι οι Ιδέες υπάρχουν. Σύμφωνα

⁴ «Τους ζώντας εκ των τεθνεώτων γεγονέναι ουδέν ήττον ή τους τεθνεώτας εκ των ζώντων», 72 a ‘Φαίδων’.

⁵ Σε αυτό το σημείο αρχή της επιχειρηματολογίας του Σωκράτη αποτελεί το απόσπασμα 62 [DK] από τον Ηράκλειτο: ‘Αθάνατοι θνητοί, θνητοί αθάνατοι, ζώντες τον εκείνων θάνατον, τον δε εκείνων βίον τεθνεώτες’ [μετ.: Αθάνατοι θνητοί, θνητοί αθάνατοι, ζουν με το θάνατο εκείνων, με τη ζωή πεθαίνουν των άλλων].

⁶ A. E. Taylor ‘Πλάτων, ο άνθρωπος και το έργο του’ σελ. 224.

⁷ Το ρήμα ‘λησμονώ’ εκ του αρχαίου ‘λήθω’)

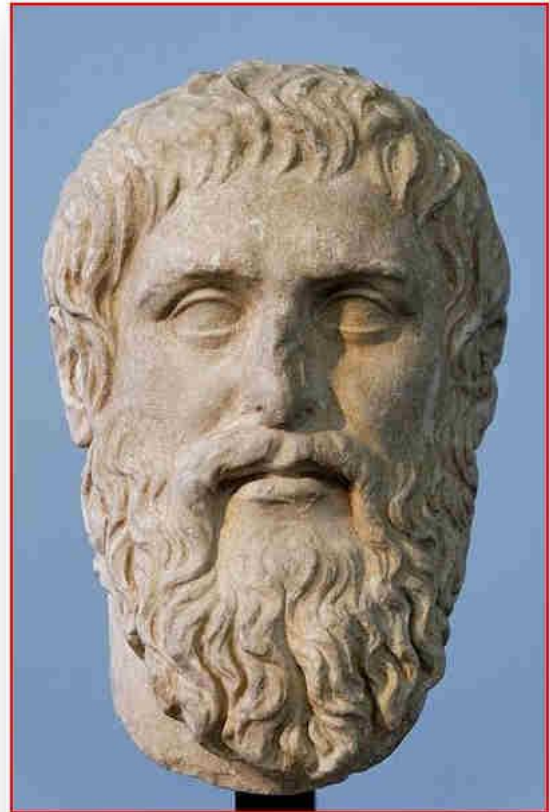
⁸ Στο ίδιο, σελ. 228.

⁹ Πλάτωνος ‘Φαίδων’ 95 c.5: «Ισχυρόν τί εστιν η ψυχή και θεοειδές».

¹⁰ A. E. Taylor ‘Πλάτων, ο άνθρωπος και το έργο του’, σελ. 228.

με τον Ευ. Παπανούτσο¹¹, η συλλογιστική σε αυτό το επιχείρημα είναι συνοπτικά η εξής: Ο Σωκράτης θέτει δύο είδη συνάφειας υποκειμένου και κατηγορήματος: το πρώτο είδος είναι η «συνάφεια εκ περιστάσεως»¹², και σ' αυτό εμπίπτουν οι σχέσεις του τύπου «Σιμμίας-μέγας, Σιμμίας-σ μικρός»¹³. Στη σχέση αυτή το υποκείμενο Σιμμίας δέχεται το κατηγορημα «μέγας» μόνο «εν αναφορά» προς ένα δεύτερο υποκείμενο, π.χ. Σωκράτης. Με την παρουσία όμως και ενός τρίτου υποκειμένου, π.χ. του Φαίδωνος¹⁴, το υποκείμενο Σιμμίας δέχεται ταυτόχρονα και το κατηγορημα «σ μικρός», εν αναφορά όμως μόνο προς το υποκείμενο «Φαίδων». Κατά συνέπεια, διαπιστώνουμε ότι ο Σιμμίας είναι «μέγας» μόνο ως προς την σμικρότητα του Σωκράτη, αλλά και ταυτόχρονα «σ μικρός» μόνο ως προς το μέγεθος του Φαίδωνα, χωρίς να παύει όμως να 'είναι' ο Σιμμίας, όπως παραμένουν να είναι ό,τι πράγματι 'είναι' και τα άλλα δύο υποκείμενα σύγκρισης, ο Σωκράτης δηλαδή και ο Φαίδων.

Το δεύτερο είδος είναι αυτό, που Ευ. Παπανούτσος ονομάζει «ουσιαστική συνάφεια» μεταξύ υποκειμένου και κατηγορήματος και σύμφωνα με το χωρίο 103 c- 104 b, εμπίπτουν σε αυτό οι σχέσεις: *πυρ-θερμόν, τριάς-περιττή*. Τα υποκείμενα όμως *πύρ* και *τριάς* δε μπορούν να δεχθούν τα εναντία τους κατηγορήματα, δηλ. αντί για *θερμόν*, *ψυχρόν* και

Plato Silanion Musei Capitolini MC1377,
Photographer Marie-Lan Nguyen

¹¹ Πλάτωνος «Φαίδων», εισαγωγή- μετάφραση- σχόλια Ευ. Παπανούτσος. Επιμέλεια εκδόσεως Ιωάννης Κορδάτος, εκδ. Ι Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

¹² Βλ. Ευ. Παπανούτσου εισαγωγή στον διάλογο 'Φαίδων'.

¹³ Βλ. 'Φαίδων', 102 c.

¹⁴ Αυτόθι, 102 d- 103.

αντί για *περιττή, αρτία* · διότι σε αυτή την περίπτωση το *πύρ* και η *τριάς*, παύουν να είναι ό'τι πράγματι 'είναι' και ακυρώνονται ως προς την *ουσία* τους καθότι *πύρ ψυχρόν* και *τριάς αρτία* δεν νοούνται.

Μετά τη διάκριση αυτή μεταξύ των δύο αυτών ειδών συνάφειας υποκειμένου και κατηγορήματος, ακολουθεί η απόδειξη της αθανασίας της ψυχής. Αν η *ψυχή* φέρει πάντοτε *ζωή*¹⁵, τότε η σχέση *ψυχής- ζωής* ανήκει στο είδος της ουσιαστικής συνάφειας μεταξύ υποκειμένου και κατηγορήματος και κατά συνέπεια η *ψυχή*, δε μπορεί να δεχτεί το εναντίον αυτής κατηγορήμα, δηλαδή αντί της *ζωής* να δεχθεί τον «*θάνατον*» · ώστε «*αθάνατον άρα ψυχή*» (βλ. 105 e)¹⁶.

Ο **Mosses Mendelsshon** (1729-1786) στο «Phädon oder über die Unsterblichkeit der Seele» (1767) –έργο σε ένα γλωσσικό ύφος εναργέστατο και καλογραμμένο-, ρίχνει μια διεισδυτική ματιά στα «σκοτεινά» εκείνα σημεία των ενοτήτων από το 70c έως 105e και δίδει απαντήσεις σε πολλά ζητήματα που προέκυψαν στους κύκλους της γερμανικής διανοήσεως του 18^{ου} αιώνας. Ο μεγάλος αυτός στοχαστής, κοιτάζει με μια περιφρονητική ματιά το σωκρατικό δαιμόνιο θεωρώντας το ως «υπόλειμμα δεισιδαιμονίας» και ακυρώνει κάθε έννοια μεταφυσικής υποστάσεως της ψυχής · εγκύπτει στην ανθρώπινη πλευρά του Σωκράτους και διερευνά μέσα από το πρίσμα της ηθικής αξιολογίας, την «στάση» του φιλοσόφου

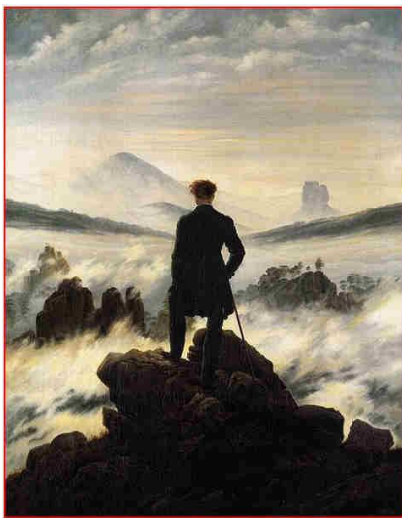
'Mosses Mendelsshon'
by Magnus Manske

¹⁵ 105 c.

¹⁶ Για περισσότερα βλ. εισαγωγή του Ευ. Παπανούτσου στον διάλογο 'Φαίδων' του Πλάτωνος.

απέναντι στους συμβατικούς κανόνες της κοινωνικής συμβιώσεως. Για τον Μωϋσή Μέντελσον, ο Σωκράτης δεν αναζητεί μήτε το «Όντως όν», μήτε την χμιαρική σκιά του «Αγαθού», όπως ο Πλάτων ήθελε να μας παρουσιάσει τον δάσκαλό του· ούτε είναι ένας «περιπλανώμενος» (wanderer), όπου στις κορυφές των ορέων της μυστικής γνώσεως του Όντος ατενίζει με δέος τη «νεφελώδη θάλασσα» (nebel meer) των ιδεών· εικόνα του Σωκράτους που θα προβάλλει λίγο αργότερα στον γερμανικό ρομαντισμό.¹⁷ Ο Σωκράτης του Mosses Mendelsshon είναι ο Ξενοφώντειος Σωκράτης· ένας διαχρονικός ηθικολόγος, που περιπλανώμενος στην Αγορά «με το ίδιο φθαρμένο ιμάτιο χειμώνα καλοκαίρι ανυπόδητος και ακίτων»¹⁸, διδάσκει στους ανθρώπους τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να είναι ωφέλιμοι όχι μόνο στον ατομικό, αλλά και στον συλλογικό τους βίο· ώστε προσδιορίζει έτσι για πρώτη φορά στην ιστορία του πνευματικού πολιτισμού, την ύπαρξη μιας σχέσης αμοιβαιότητας και αλληλεξαρτήσεως ανάμεσα στο

άτομο και το Κράτος. Ο **Kuno Fischer**, στο έργο του για τη νεώτερη φιλοσοφία «Geschichte der neuern Philosophie» που συνέγραψε την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνας, γράφει για τον Mosses Mendelsshon: «*Η εποχή του διανοητικού διαφωτισμού είδε στο πρόσωπο του Μέντελσον ένα νέο Σωκράτη διότι και ο παλαιός Σωκράτης τής φάνηκε όμοιος με τον Μέντελσον*»¹⁹.

Der Wanderer über dem Nebelmeer
Caspar David

¹⁷ Σε αυτό το σημείο, ερανίζομαι την εικόνα του «οδοιπόρου», από τον ομώνυμο πίνακα του Caspar Diederich, «Der Wanderer über dem Nebelmeer».

¹⁸ Όρα Ξενοφώντος 'Απομνημονεύματα', βιβλ. 1, κεφ. 6 εκδ. Oxford: Clarendon Press, 1971. Οι νέοι, καταφεύγουν στο Σωκράτη για πρακτικές συμβουλές σε προβλήματα της καθημερινότητός τους. Ο Ξενοφών, εστιάζει το ενδιαφέρον του στην ανθρώπινη πλευρά της προσωπικότητας του φιλοσόφου, εξετάζοντας τον καθημερινό του βίο μέσα από τις διαπροσωπικές σχέσεις του, ενώ ο Πλάτων στρέφει το βλέμμα του προς το οντολογικό μέρος της διδασκαλίας του. Για το θέμα αυτό βλ. W.K.C. Guthrie «Σωκράτης», κεφ. «Ο χαρακτήρας των Απομνημονευμάτων» σσ. 44-47, εκδ. MIET.

¹⁹ Βλ. στο μέγα έργο του Παναγιώτη Κανελλόπουλου «Ιστορία του Ευρωπαϊκού πνεύματος», τόμος 6^{ος}, κεφ. 131.